

TEKSTY FIM@NGO

„Prawa autorskie w organizacji pozarządowej”

Arkadiusz Jarosiński

Z prawem autorskim spotykamy się w codziennym funkcjonowaniu każdej organizacji pozarządowej. Mamy z nim do czynienia m.in. przy organizowaniu szkoleń, koncertów, wydawaniu publikacji lub realizacji różnego typu projektów, w których korzystamy z utworów stanowiących dzieła podlegające ochronie prawnej. Podstawowym aktem prawnym regulującym kwestie związane z prawem autorskim jest ustawa z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jednolity Dz.U. z 2006 r. poz. 90 nr 631 z późn. zm.). Jednocześnie z uwagi na rozwój nowoczesnych technologii, w tym internetu, prawo autorskie podlega bardzo dużym zmianom praktycznie z dnia na dzień. W związku z tym znajomość tej problematyki oraz umiejętność korzystania z ochrony prawnej przysługującej twórcom są bardzo ważne w działaniach podejmowanych przez organizacje pozarządowe na co dzień.

Niniejszy artykuł stanowi próbę przybliżenia podstawowych pojęć, definicji oraz problemów związanych z prawem autorskim w pracy organizacji pozarządowych.

Przedmiot prawa autorskiego

Zgodnie z art. 1 ustawy z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych przedmiotem prawa autorskiego jest każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiegokolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia (utwór). Przedmiotem ochrony w prawie autorskim jest dzieło ustalone we właściwej mu postaci, a nie proces twórczy autora, który może w przyszłości doprowadzić do powstania dzieła. W związku z powyższym nie może być uznany za utwór i objęty ochroną prawa autorskiego przejaw ludzkiej aktywności umysłowej, któremu brak cech dostatecznie indywidualizujących, to jest odróżniających go od innych wytworów podobnego rodzaju i przeznaczenia. Należy jednocześnie odróżnić niematerialne dobro prawne, jakim jest stworzone dzieło, od przedmiotu materialnego (materialnego nośnika), na którym zazwyczaj jest utrwalone.

Dzieło, aby mogło zostać uznane za utwór w rozumieniu art. 1 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, musi spełniać łącznie następujące cechy:

- a) stanowić rezultat pracy człowieka (twórcy),
- b) stanowić przejaw działalności twórczej,
- c) mieć indywidualny charakter.

Spełnienia przesłanki twórczości (oryginalności i indywidualności) można doszukiwać się w doborze, układzie lub uporządkowaniu składników utworu. Niejednokrotnie zwraca się uwagę na zależność, według której z im szerszą swobodą doboru i zestawienia elementów, z jakich

utwór jest zbudowany, mamy do czynienia, tym łatwiej nam dopatrzeć się w nim znamion twórczości. Jednym z zasadniczych problemów prawa autorskiego jest określenie koniecznego poziomu twórczości dla możliwości uznania danego wytworu intelektualnego za utwór, który może podlegać ochronie. Zgodnie z wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 29 października 1997 r. (sygn. akt I ACa 477/97) „nie da się generalnie oznaczyć minimum indywidualności, które stanowiłoby wartość progową dla uzyskania ochrony w prawie autorskim i pozwalałoby w sposób dostatecznie bezpieczny rozróżniać wytwory intelektualne zdadne i niezdatne do ochrony. W każdym przypadku budzącym wątpliwości, tj. wtedy gdy indywidualność badanego wytworu intelektualnego nie jest intuicyjnie oczywista, zachodzi konieczność odwołania się do ocen wartościujących. W ocenach tych należy kierować się dyrektywą nakazującą uwzględniać aksjologiczne uzasadnienie norm prawa autorskiego, jak i właściwości wytworów intelektualnych poddanych ocenom wartościującym”.

Zgodnie z art. 1 ust. ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych przedmiotem prawa autorskiego są w szczególności utwory:

- 1) wyrażone słowem, symbolami matematycznymi, znakami graficznymi (literackie, publicystyczne, naukowe, kartograficzne oraz programy komputerowe);
- 2) plastyczne;
- 3) fotograficzne;
- 4) lutnicze;
- 5) wzornictwa przemysłowego;
- 6) architektoniczne, architektoniczno-urbanistyczne i urbanistyczne;
- 7) muzyczne i słowno-muzyczne;
- 8) sceniczne, sceniczno-muzyczne, choreograficzne i pantomimiczne;
- 9) audiowizualne (w tym filmowe).

Przykładami konkretnych utworów podlegających ochronie na podstawie ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych w działalności organizacji pozarządowej mogą być np.:

- choreografia, obraz lub fotografia stworzona w ramach konkursu związanego z realizacją projektu;
- portret;
- utwór muzyczny;
- tłumaczenie;
- strona internetowa;
- program komputerowy.

Należy podkreślić, że jedynie przesłanki twórczości i indywidualnego charakteru są wymagane ustawowo dla uzyskania statusu utworu. Oznacza to, że kwalifikowanie danego wytworu intelektualnego jako dzieła nie zależy od okoliczności dotyczących osoby twórcy, zamiaru stworzenia lub przeznaczenia dzieła lub jego wartości artystycznej. Jednocześnie ochrona prawnoautorska nie dotyczy działalności o charakterze odtwórczym bądź technicznym, polegającej na wykonywaniu czynności wymagających jedynie określonej wiedzy i sprawności oraz użycia określonych narzędzi, surowców i technologii.

Zgodnie z art. 4 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych nie stanowią przedmiotu prawa autorskiego:

1. akty normatywne lub ich urzędowe projekty;
2. urzędowe dokumenty, materiały, znaki i symbole;
3. opublikowane opisy patentowe lub ochronne;
4. proste informacje prasowe.

Należy również wskazać, że według niektórych doktryn rozwoju społeczeństwa majątkowe prawa autorskie są nieuzasadnionym czerpaniem korzyści przez osoby, którym uda się odnaleźć nową ideę (rozumianą jako wynalazek, dzieło sztuki, projekt itp.). Uzasadnieniem

takiego podejścia jest fakt, iż wszelkie rozwiązania i idee są z góry możliwe, a więc człowiek ich nie tworzy, lecz odkrywa.

Podmiot prawa autorskiego

Celem i istotą prawa autorskiego jest ochrona i zabezpieczenie interesów twórców. Zgodnie z art. 8 ust. 1 ustawy z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych prawo autorskie przysługuje twórcy, o ile ustawa nie stanowi inaczej. Artykuł ten konstytuuje podstawową zasadę, w myśl której prawo autorskie powstaje w sposób pierwotny na rzecz twórcy. Odejście od tej zasady wymaga szczególnego przepisu ustawy. Nabycie praw autorskich przez twórcę następuje z mocy prawa wraz ze stworzeniem utworu i jest rezultatem nie aktu prawnego, lecz aktu realnego, określonych czynności faktycznych, psychologicznych (por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 7 listopada 2007 r. sygn. akt I ACa 800/07). Oznacza to, że utwór jest przejawem osobistego aktu twórczości, a twórca nie może być wyręczony w tym akcie przez inną osobę.

Twórcą dzieła podlegającego ochronie prawnej może być wyłącznie osoba fizyczna, co wynika niejako z samej natury procesu twórczego. Twórcą nie może być zwierzę lub maszyna (np. komputer), przy czym należy podkreślić, że autorskie prawa majątkowe do utworów mogą przysługiwać osobie prawnej (spółce prawa handlowego, stowarzyszeniu, fundacji), która staje się podmiotem prawa autorskiego tylko i wyłącznie w sposób pochodny – poprzez nabycie tego prawa od twórcy w drodze umowy o przeniesienie prawa. Należy podkreślić, że podmiotem prawa autorskiego może być każda osoba, w tym też taka, która ma ograniczoną zdolność do czynności prawnych lub nawet jest jej pozbawiona (z powodu wieku, ubezwłasnowolnienia). Brak pełnej zdolności do czynności prawnych ma znaczenie tylko i wyłącznie w zakresie możliwości samodzielnego i skutecznego dysponowania prawami autorskimi.

Ustawa przewiduje jedynie dwa wyjątki od zasady, że prawo autorskie przysługuje twórcy. Pierwszy z nich dotyczy utworu zbiorowego, w odniesieniu do którego prawa autorskie przysługują producentowi lub wytwórcy (art. 11 ustawy). Drugi wyjątek dotyczy programu komputerowego stworzonego przez pracownika w wyniku wykonywania obowiązków wynikających ze stosunku pracy. Prawa do programu przysługują wówczas pracodawcy (art. 74 ust. 3 ustawy), przy czym nie odnosi się to do każdego dzieła stanowiącego utwór pracowniczy.

W przypadku kiedy do powstania utworu przyczyniło się kilka osób, czyli dzieło jest rezultatem pracy twórczej dwóch lub więcej osób, mamy do czynienia z sytuacją, w której prawo autorskie przysługuje tym osobom wspólnie (art. 9 ust. 1 ustawy).

Zakres prawa autorskiego

Prawo autorskie chroni osobiste i majątkowe interesy twórcy związane z utworem (dziełem). W związku z tym do zakresu prawa autorskiego wchodzi dwie grupy uprawnień przysługujące twórcy: uprawnienia osobiste i uprawnienia majątkowe. W przypadku uprawnień majątkowych (autorskie prawa majątkowe) twórca dzieła może z wyłączeniem innych osób korzystać z utworu, rozporządzać prawem do korzystania z dzieła oraz otrzymywać wynagrodzenie za korzystanie z utworu. Natomiast w przypadku uprawnień osobistych (autorskie prawa osobiste) jest to wynikająca z autorstwa oznaczonego dzieła swoboda (wolność) decydowania o postaci i losach rezultatu pracy rozumianej jako możliwość zrzeczenia się lub zbycia więzi twórcy z utworem.

Umowy prawa autorskiego

Utwór w rozumieniu ustawy o prawie autorskim lub prawach pokrewnych może zostać stworzony przez twórcę na podstawie różnego rodzaju umów, przy czym najczęściej spotykamy się z występowaniem umowy o dzieło, umowy o pracę lub umowy licencyjnej.

Umowa o dzieło

Umowa o dzieło została uregulowana w kodeksie cywilnym. Zgodnie z art. 627 kc podpisując umowę o dzieło przyjmujący zamówienie zobowiązuje się do wykonania oznaczonego dzieła, a zamawiający do zapłaty wynagrodzenia. Istotą umowy o dzieło jest osiągnięcie określonego, zindywidualizowanego rezultatu w postaci materialnej lub niematerialnej. Natomiast celem umowy zlecenia lub umowy o świadczenie usług – jako umów starannego działania – jest wykonywanie określonych czynności, które nie muszą zmierzać do osiągnięcia rezultatu, konkretnego dzieła. Należy jednocześnie podkreślić, że jeżeli przedmiotem umowy o dzieło ma być utwór w rozumieniu art. 1 ust. 1 ustawy z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, to przedmiot oznaczenia dzieła powinien być tak określony, aby obowiązkiem przyjmującego zamówienie było dostarczenie zamawiającemu dzieła będącego rezultatem działalności twórczej, o indywidualnym charakterze, ustalonego w skonkretyzowanej przez strony postaci. W razie zawarcia takiej umowy do oceny praw i obowiązków stron mają zastosowanie przepisy kodeksu cywilnego, a w zakresie, w którym dzieło jest utworem – przepisy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (por. wyrok Sądu Najwyższego z 18 czerwca 2003 r. sygn. akt II CKN 269/01). Oznacza to, że nie każdy utwór stworzony w ramach umowy o dzieło będzie podlegał ochronie wynikającej z prawa autorskiego, ale tylko taki, któremu będzie można przypisać elementy działalności twórczej, o indywidualnym charakterze.

W przypadku umowy o dzieło, w której mamy do czynienia z powstaniem utworu w rozumieniu ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych należy zwrócić uwagę, że w umowie takiej powinien znaleźć się zapis, z którego wynika, że przedmiotem umowy jest, obok wykonania dzieła, przeniesienie praw autorskich związanych z dziełem. W innym przypadku prawa autorskie nie przejdą automatycznie na zamawiającego i będą nadal przysługiwać twórcy. Jednocześnie należy wskazać, że w umowie muszą znaleźć się zapisy, w których wskazano konkretny i szczegółowy zakres przenoszonych autorskich praw majątkowych (tzw. pola eksploatacji), przy czym nie można dokonywać przenoszenia praw na polach eksploatacji nieznanych w chwili zawierania umowy.

Przykład klauzuli w umowie o dzieło przenoszącej prawa autorskie:

1. W zamian za wynagrodzenie z tytułu wykonania dzieła Wykonawca przenosi na Zleceniodawcę
 - a) całość autorskich praw majątkowych do przedmiotu umowy, bez ograniczeń terytorialnych i czasowych, na następujących polach eksploatacji:
 - i) w zakresie utrwalania i zwielokrotniania – wytwarzania dowolną techniką egzemplarzy przedmiotu umowy, w tym techniką drukarską, reprograficzną, zapisu magnetycznego oraz techniką cyfrową, a także do wprowadzania przedmiotu umowy do pamięci komputera;
 - ii) w zakresie obrotu oryginałem przedmiotu umowy albo egzemplarzami, na których przedmiot umowy utrwalono – wprowadzania do obrotu, użyczania, najmu lub dzierżawy oryginału albo egzemplarzy;
 - iii) w zakresie rozpowszechniania przedmiotu umowy w sposób inny niż określony w punkcie (ii) powyżej
 - b) wykonania, wystawienia, wyświetlenia, odtworzenia oraz nadawania i reemitowania za pomocą wizji lub fonii przewodowej lub bezprzewodowej przez stację naziemną lub za pośrednictwem satelity, a także publicznego udostępniania przedmiotu umowy w taki sposób, aby każdy mógł mieć do niego dostęp w miejscu i w czasie przez siebie wybranym, w tym poprzez udostępnianie go w sieci internet;
 - c) wyłączne prawa do rozpowszechniania (w tym rozporządzania i korzystania) oraz zezwalania na rozpowszechnianie wszelkich opracowań przedmiotu umowy, a w

szczegółowości jego adaptacji lub przeróbek, a nadto prawa do wykorzystania fragmentów (elementów) przedmiotu umowy w innych utworach.

2. Majątkowe prawa autorskie związane z przedmiotem umowy należą się Wykonawcy do momentu dokonania zapłaty wynagrodzenia określonego niniejszą umową. Z chwilą dokonania przez Zleceniodawcę zapłaty majątkowe prawa autorskie przechodzą na własność Zleceniodawcy.

Umowa o pracę

Dzieło (utwór) może zostać wykonane przez pracownika w ramach umowy o pracę. Zgodnie z art. 12 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych jeżeli ustawa lub umowa o pracę nie stanowią inaczej, pracodawca, którego pracownik stworzył utwór w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy, nabywa z chwilą przyjęcia utworu autorskich praw majątkowych w granicach wynikających z celu umowy o pracę i zgodnego zamiaru stron. Oznacza to, że zakresem zastosowania art. 12 ust. 1 ustawy objęte są utwory stworzone przez pracownika na podstawie umowy o pracę (nie na podstawie umowy cywilnoprawnej, np. umowy o dzieło), i tylko i wyłącznie w zakresie wynikającym z wykonywania obowiązków ze stosunku pracy (chodzi o zakres obowiązków wynikających z umowy o pracę, a nie utwór powstały poza zakresem obowiązków wynikających z umowy o pracę). Należy podkreślić, że przepis art. 12 ma charakter dyspozytywny, co oznacza że strony umowy o pracę mogą postanowić, że pracodawca nabywa autorskich praw majątkowych w zakresie węższym lub szerszym, niż wynika to z celu umowy o pracę i zgodnego zamiaru stron. Strony mogą także postanowić, że wszelkie prawa autorskie związane z dziełem będą przysługiwać tylko i wyłącznie pracownikowi, i nie będą przechodzić na pracodawcę. Należy podkreślić, że prawa autorskie przechodzą na pracodawcę z chwilą przyjęcia utworu, które musi zostać dokonane w sposób niewątpliwy. Na koniec dodajmy, że pracodawca może nabyć tylko i wyłącznie majątkowych praw autorskich. Autorskie prawa osobiste pozostają nadal przy pracowniku jako twórcy dzieła.

Umowa licencyjna

Umowa licencyjna jest umową upoważniającą do korzystania z utworu na ustalonych w umowie polach eksploatacji oraz z określeniem zakresu, miejsca i czasu korzystania. Treścią umowy licencyjnej jest upoważnienie do korzystania z praw autorskich lub pokrewnych udzielone licencjodawcy przez twórcę lub też przez inną osobę upoważnioną do udzielenia licencji.

Może to być upoważnienie do:

- prawa sporządzania kopii;
- prawa wprowadzania do obrotu;
- prawa wystawiania utworu.

Umowy licencyjne występują najczęściej w przypadku korzystania z programów komputerowych, księgowych, dystrybuowania filmu lub wystawienia sztuki teatralnej. Należy podkreślić, że w przypadku umowy licencyjnej, w odróżnieniu od umowy o dzieło lub umowy o pracę, nie dochodzi do przeniesienia autorskich praw majątkowych, które nadal pozostają przy twórcy, osoba korzystająca z licencji nabywa uprawnień do korzystania z utworu na określonych zasadach, przez określony czas oraz w określonej formie.

Prawo autorskie a prawo podatkowe

W przypadku prawa autorskiego najczęściej dyskutowaną kwestią jest kwestia rozwiązań wynikających z prawa podatkowego, w szczególności w zakresie korzystniejszych dla twórców kosztów uzyskania przychodu. Należy jednak pamiętać, że rozwiązań w tym zakresie nie można stosować automatycznie, w stosunku do każdej umowy o dzieło lub umowy o pracę.

Koszty uzyskania przychodu z tytułu korzystania przez twórców z praw autorskich i artystów wykonawców z praw pokrewnych, w rozumieniu odrębnych przepisów, lub rozporządzania

przez nich tymi prawami – określa się w wysokości 50% uzyskanego przychodu, z tym że koszty te oblicza się od przychodu pomniejszonego o potrącone przez płatnika w danym miesiącu składki na ubezpieczenia emerytalne i rentowe oraz na ubezpieczenie chorobowe, o których mowa w art. 26 ust. 1 pkt 2 lit. b) ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, których podstawę wymiaru stanowi ten przychód.

Z przepisów ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych wynika, że koszty uzyskania przychodu w wysokości 50% uzyskanego przychodu stosuje się tylko i wyłącznie w przypadku korzystania przez twórców z praw autorskich i artystów wykonawców z praw pokrewnych. Oznacza to, że aby stosować te przepisy dzieło musi stanowić utwór w rozumieniu art. 1 ust. 1 ustawy z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych. W innym wypadku zastosowanie korzystniejszych rozwiązań może zostać zakwestionowane przez właściwy dla danej organizacji pozarządowej urząd skarbowy. Czy dane dzieło stanowi utwór chroniony na podstawie ustawy o prawie autorskim, organizacja musi ustalić w każdym poszczególnym przypadku. Nie istnieje lista dzieł, utworów, co do których automatycznie można stosować korzystniejsze rozwiązania podatkowe.

Środki ochrony praw autorskich

Wykorzystywanie utworu, dzieła chronionego prawem autorskim bez zgody twórcy, autora stanowi naruszenie prawa autorskiego. W takim przypadku prawo wskazuje na środki ochrony, z których twórca może skorzystać.

Zgodnie z art. 79 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych uprawniony, którego autorskie prawa majątkowe zostały naruszone, może żądać od osoby, która naruszyła te prawa:

- 1) zaniechania naruszenia;
- 2) usunięcia skutków naruszenia;
- 3) naprawienia wyrządzonej szkody:
 - a) na zasadach ogólnych albo
 - b) poprzez zapłatę sumy pieniężnej w wysokości odpowiadającej dwukrotności, a w przypadku gdy naruszenie jest zawinione – trzykrotności stosownego wynagrodzenia, które w chwili jego dochodzenia byłoby należne tytułem udzielenia przez uprawnionego zgody na korzystanie z utworu;
- 4) wydania uzyskanych korzyści.

Niezależnie od określonych powyżej roszczeń, uprawniony może się domagać:

- 1) jednokrotnego albo wielokrotnego ogłoszenia w prasie oświadczenia odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie lub podania do publicznej wiadomości części albo całości orzeczenia sądu wydanego w rozpatrywanej sprawie, w sposób i w zakresie określonym przez sąd;
- 2) zapłaty przez osobę, która naruszyła autorskie prawa majątkowe, odpowiedniej sumy pieniężnej, nie niższej niż dwukrotna wysokość uprawdopodobnionych korzyści odniesionych przez sprawcę z dokonanego naruszenia, na rzecz Funduszu Promocji Twórczości, gdy naruszenie jest zawinione i zostało dokonane w ramach działalności gospodarczej wykonywanej w cudzym albo we własnym imieniu, choćby na cudzy rachunek.

Z roszczeniami wymienionymi w art. 79 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych wystąpić może twórca lub pierwotny podmiot autorskich praw majątkowych, a także ich następcy prawni, przy czym odpowiedzialność cywilnoprawna za naruszenia autorskich praw majątkowych może być dochodzona względem naruszcyciela tych praw, tj. osoby fizycznej lub prawnej.

W części artykułu dotyczącej przedmiotu oraz podmiotu prawa autorskiego korzystałem z następujących publikacji:

Komentarz do ustawy z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U.00.80.904), w: J. Barta, M. Czajkowska-Dąbrowska, Z. Cwiągalski, R. Markiewicz, E. Traple, Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz, wyd. II, Dom Wydawniczy ABC, 2001.

System prawa prywatnego, Prawo autorskie, t. 13, wyd. II, red. J. Barta, Wydawnictwo C.H. Beck Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2007.

Tekst powstał w ramach projektu „Fimango – zarządzanie finansami w organizacjach pozarządowych”, który jest elementem Programu Wspierania Organizacji Pozarządowych Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności.